

ACTA POLITOLOGICA

www.acpo.cz

INTERNETOVÝ RECENZOVANÝ ČASOPIS

2012 | Vol. 4 | No. 2 | ISSN 1803-8220

SMETANKOVÁ, Daša (2012). Menšinová politika v období rokov 1993 až 1998 na Slovensku. Komparácia rómskej a maďarskej menšiny. *Acta Politologica* 4, 2, 154-166. ISSN 1803-8220.

Tento článok podléhá autorským právam, kopírování a využívání jeho obsahu bez řádného odkazování na něj je považováno za plagiátorství a podléhá sankcím dle platné legislativy.

Internetový recenzovaný časopis vydává
Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze,
Katedra politologie Institutu politologických studií

Menšinová politika v období rokov 1993 až 1998 na Slovensku. Komparácia rómskej a maďarskej menšiny.

Daša Smetanková¹

Abstract:

Slovakia is the most ethnically heterogeneous central European country. Relations between majority and minorities influences not only its internal policy but also its international relations. This article is focused on the governmental policy towards national minorities in Slovakia after the creation of the independent Slovak republic. This period was very important and influenced by many factors, mainly by governments nation-building policies. Moreover the government was made from nation-populists parties. How these factors influenced policies towards minorities? Were these policies cooperational and similar to all minorities? This text works with the hypothesis that it was not, that the relation between government and national minorities were mainly conflicting.

Key words: *governmental minority policiy, national minorities, Slovakia, nationalism, public policy*

1. Úvod

Zmena režimu v roku 1989 priniesla do československej politiky znovunastolenie otázky usporiadania vzťahov medzi českou a slovenskou časťou spoločného štátu. Rozdelenie republík tento problém vyriešilo, prinieslo však zmenu v raste podielu národnostných menšín na slovenskom území. Požiadavky na zlepšovanie úrovne menšinových práv a politiky zo strany národnostných menšín (predovšetkým maďarskej) rástli, čiže bolo nutné nejakým spôsobom sa s týmito požiadavkami vyrovnáť. Na druhú stranu sa štát vyrovnával so zavázaním štátotvorných, národnostných politik a budovaním národnej identity.

Slovensko je, čo sa týka etnickej štruktúry a počtu národnostných menšín, veľmi heterogénnou krajinou. Najpočetnejšie sú maďarská a rómska menšina. Líšia sa mnohými charakteristikami ako sú početnosť, miera sebeidentifikácie, či historický vývoj. Text sa zameria hlavne na politiku vlády voči týmto dvom národnostným menšinám na Slovensku, a to v období rokov 1993 až 1998, s dôrazom na obdobie po roku 1994 a tretiu vládu Vladimíra Mečiara. Toto obdobie je dôležité politickými a ekonomickými zmenami, ktorými Slovensko prechádzalo, ktoré utvárali jednotlivé politiky a mali legitimizovať existenciu tohto štátu predovšetkým znovuobnovením slovenskej identity. Rovnako sa jedná o obdobie kedy už aj rómska menšina bola oficiálne uznaná za národnostnú menšinu. Tým získala právo nielen na verejnú identifikáciu sa so svojou etnicitou (napr. v sčítaní obyvateľov), ale aj na

¹ Ing. Daša Smetanková je internou doktorandkou na katedre politológie Vysokej školy ekonomickej v Prahe, nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3. E-mail: dasa.smetankova@vse.cz.

participáciu v menšinovej politike vlády, tak ako aj ostatné menšiny na Slovensku.

Obdobie po roku 1994 je zaujímavé aj tým, že vládu vytvorili strany HZDS (Hnutie za demokratické Slovensko) a SNS (Slovenská národná strana), pre ktoré bola práve nacionalistická rétorika typická a niektorými slovenskými politológmi sú považované za nositeľov nacionálno-populistickej politiky.² SNS napr. ako jediná presadzovala už pred rokom 1992 osamostatnenie Slovenska. Aj v novej vláde sa tak mohli presadzovať politiky budovania „slovenskej identity“, ktoré výrazne ovplyvňovali politiku voči národnostným menšinám, a to v rôznej miere.

Text sa zameria na vývoj politiky vlády voči národnostným menšinám na pozadí týchto zmien v období vytvárania prvej demokratickej samostatnej Slovenskej republiky. Poukáže nielen na politiku voči maďarskej menšine, ale priblíži aj vzťah vlády k rómskej národnostnej menšine. Cieľom textu tak bude overiť pracovnú hypotézu, že politika vlády voči menšinám v tomto období bola postavená predovšetkým na princípoch budovania slovenskej identity, a preto bola predovšetkým voči maďarskej menšine vysoko konfrontačná. Dochádzalo k znižovaniu úrovne menšinových práv, pričom prístup k dvom najväčším slovenským národnostným menšinám bol diametrálne odlišný. K overeniu tejto hypotézy bude použitá analýza a deskripcia vývoja menšinovej politiky na Slovensku v rokoch 1993 až 1998 zameraná práve na obdobie tretej vlády Vladimíra Mečiara. Práca sa zameria predovšetkým na politiku voči menšinám v oblasti kultúry a školstva, keďže tie tvoria dôležitú oblasť budovania národnej identity štátu.

2. Národ, národný štát, jeho budovanie a národná identita

Pojem národ, podobne ako ostatné príbuzné pojmy, je ťažké presne zadefinovať. Už len rôzne jazykové rodiny na neho nahliadajú rôznym spôsobom. V anglofónnych krajinách je „národ“ napr. takmer totožný s pojmom „štát“. [Hroch 2003: 12] Z čoho potom vychádzajú aj rôzne typológie a rozdelenia napr. na východný a západný model národa, pričom východný je etnický a západný je občiansky. [napr. Smith 1991] Iní autori naopak argumentujú, že táto dichotómia nevystihuje všetky aspekty rôznych nacionalizmov a je z veľkej miery nejednoznačná, nejasná. [napr. Brubaker 2004]

Zásadný spor však prebieha medzi priomordialistickým pojatím, ktoré hovorí, že národ je biologicky daný, nemenný. Národy existujú odjakživa, pričom nacionalizmus je prirodzeným dôsledkom ich existencie, ktorá prirodzene ústí v snahu o národný štát. Naopak konštruktivistí chápu národ ako výtvor nacionalizmu, ako niečo vznikajúce v určitých podmienkach, niečo postupne utvorené, v extrémnom prípade až umelé. Súhlasia síce s previazanosťou a dôležitosťou primordialistických väzieb, na druhú stranu sa podľa nich tieto väzby menia a vyvíjajú. Národ tak nie je statický pojem, podobne ako národná identita či etnicita, sa časom mení a vyvíja. [Brubaker 2004: 11] Jedná sa teda o niečo, čo je možné meniť a utvárať. Tento text sa prikláňa k druhému modernistickému chápaniu národa ako niečoho dynamického a nacionalizmu, ako ho definoval Gellner, politického princípu, ktorý sa snaží o zjednotenie etnických a politických hraníc. [Gellner 1993: 12]

Základnou vlastnosťou národa je podľa väčšiny teoretikov jeho modernosť. Národy sa začali formovať v spojení s priemyselnou revolúciou, industrializáciou a rozvojom kníhtlače. Je možné pozorovať dve hlavné línie, a to vznik národov v rámci štátov a národné hnutia

² Vid' napr. [Mesežnikov, Gyárfášová 2008: 9-11].

v multietnických ríšach. V tomto procese hrali dôležitú úlohu spoločná minulosť, spoločný jazyk a v rámci modernity a ekonomického rozvoja aj škola a národná výchova. [Hroch 2009: 61-123] Tvorba národnej identity je pre štát dôležitá a môže legitimizovať jeho existenciu, rovnako ako je aj štát dôležitý pre túto identitu. Identita je niečo, čo je možné tvarovať a ovplyvňovať a jej mobilizáciou je možné získať väčšiu politickú moc. Rovnako má ideologický a kultúrny obsah, pričom je možný jej prienik do spoločnosti prostredníctvom inštitúcií či škôl. [Grew 1986 in Hroch 2003: 208-212]

Jazyk, kultúra, škola a výchova zohrávajú významnú úlohu pri budovaní národnej identity. Postavenie Slovenska v roku 1993 pri budovaní vlastného štátu, prvého demokratického v histórii, bolo ovplyvnené inými historickými súvislosťami ako v prípade budovania národov a národných štátov v 19. storočí. Väčšina európskych štátov už bola dávno ustanovená na národnostnej báze a Európa v tom čase mala skôr tendenciu k integrácii. Úspešné mierové rozdelenie Československa bolo síce vysoko cenené na druhú stranu slovenský nacionalizmus mohol ovplyvniť postavenie národnostných menšín a po skúsenostiach v Juho-slávii, Európa výrazne upriamila pozornosť na problematiku národnostných menšín.

3. Menšiny, národnostné a etnické menšiny

Podobne ako v prípade pojmu národ, všeobecne prijímaná definícia pojmu menšina neexistuje. Najpresnejšie z nich patria do oboru medzinárodného práva a ich vývoj bol spojený s rozvojom ľudských a menšinových práv. Pojem „menšina“ je pojmom moderným a relatívne mladým, predovšetkým v spojitosti s prívlastkom „národnostná“, či „etnická“.

Prvýkrát ako etnická, jazyková, náboženská, či rasová skupina bol použitý na parížskej mierovej konferencii v roku 1919 a takisto aj v jednotlivých čiastkových mierových zmluvách s Nemeckom, Maďarskom a Tureckom. [Preece 2005: 11] Odvtedy sa používa na označenie konkrétnej skupiny ľudí v menšinovom postavení, ktorá sa odlišuje od väčšiny. Definície nemusia obsahovať explicitné vymenovanie znakov. Jedna z možných hovorí napr. o národnostnej menšine ako protikladu k štátnemu národu, ktorý utvoril daný štát a mal štátotvorné snahy. Naopak národnostná menšina tvorí časť iného národa než je štátotvorný národ. [Hroch 2003: 428-429]

Najrozšírenejšia je v súčasnosti definícia Francesca Capotortiho. Podľa nej je menšina „*skupina obyvateľov v nedominantnej pozícii, ktorá je početne menšia ako zvyšok populácie štátu, ktorej členovia – štátni občania – disponujú odlišnými etnickými, náboženskými, či jazykovými charakteristikami a vykazujú vzájomnú solidaritu v oblasti ochrany ich kultúry, tradícií, náboženstva, alebo jazyka.*“ [Bruner, Küppert 2002: 15] Táto definícia je najrozšírenejšia aj z dôvodu jej širokosti a tým možnej aplikácie na viacero prípadov.

Najviac a najpodrobnejšie definície vznikli v oblasti medzinárodného práva, predovšetkým v medzinárodných zmluvách a v oblasti ľudskoprávných dokumentov. Tým sa zaoberali najmä inštitúcie ako OSN, Stály dvor medzinárodnej spravodlivosti, či Rada Európy. Pre OSN bola menšinová problematika chápaná ako súčasť práce v oblasti ľudskoprávej. Preto sa snažila o čo najuniverzálnejšiu definíciu pojmu „menšiny“. [Preece 2005: 17] Rada Európy zadefinovala pojem menšina až v Odporúčaní č. 1201, kde hovorí, že národnostná menšina sa chápe ako: „*skupina osôb v jednom štáte, ktoré:*

- *žijú na území tohto štátu a sú jeho občanmi,*
- *udržiavajú staré, pevné a trvalé väzby s týmto štátom,*

- majú špecifické etnické, kultúrne, náboženské, alebo jazykové charakteristiky,
- sú dostatočne reprezentatívne, a pritom menej početné ako zvyšok populácie alebo regiónu tohto štátu,
- sú odhodlané zo svojej vôle spolu zachovávať to, čo vytvára ich spoločnú identitu, hlavne ich kultúru, ich tradície, ich náboženstvo alebo ich zvyky“ [Rada Európy, Odporúčanie 1201 (1993)] .

4. Menšinová politika ako súčasť verejnej politiky

Verejnú politiku je možné definovať ako činnosti vlády, štátnych orgánov. Napr. Peters o nej píše ako o súhrne „činností vlády priamo alebo nepriamo pôsobiacich na občany, operujúci na troch úrovniach: politická rozhodnutia, produkty politiky a dôsledky politiky“. [Potůček 2005: 9] Jedná sa o pôsobenie výkonnej moci na veci verejné a chod štátu v jednotlivých oblastiach, ktoré sa viac či menej pretínajú. Sociálna oblasť súvisí s politikou zamestnanosti a zároveň sa môže dotýkať aj života menšín. Časť verejnej politiky, ktorá sa venuje menšinám a ovplyvňuje ich život je v texte nazývaná menšinovou politikou.³ Tá v sebe zahŕňa množstvo oblastí od sociálnej politiky (predovšetkým Rómovia), kultúrnej politiky, až po politiku v oblasti poľnohospodárstva (na Slovensku predovšetkým Maďarská menšina). Menšinová politika je súhrn činností vlády od rozhodnutia cez aplikáciu až po jej kontrolu vo všetkých oblastiach verejnej politiky, ktoré súvisia s akýmikoľvek menšinami. Text sa venuje menšinovej politike iba voči národnostným menšinám, konkrétne Rómom a Maďarom.

5. Menšinová politika vlády v období 1993-1998

Po roku 1989 sa v rámci národnostnej problematiky riešil predovšetkým vzťah dvoch štáto tvorných národov – Čechov a Slovákov. Po vzniku samostatnej republiky sa Slovensko muselo samo vyrovnávať s početnými národnostnými menšinami na svojom území. Už preambula novej slovenskej Ústavy naznačuje ťažkosti s uchopením tejto problematiky, keď začína slovami „*My národ slovenský...*“, čo poukazuje na národný a etnický princíp. Na druhej strane však, na záver naznačuje i princíp občiansky, keď končí slovami: „...*teda my, občania Slovenskej republiky, uznášame sa prostredníctvom svojich zástupcov na tejto ústave...*“⁴ [Vašečka 2000] Politici sa snažili potvrdzovať legitimitu novovzniknutého štátu prostredníctvom presvedčania občanov o neustálej hrozbe zo strany Maďarska a Maďarov žijúcich na Slovensku. Súčasťou rétoriky politikov bolo neustále upozorňovanie na zraniteľnosť Slovenskej republiky a výzvy k národnej jednote voči „protištátnym živlom“.⁵ [Chudžíková 2011]

³ Používa sa aj označenie národnostná politika, na druhú stranu toto označenie však môže evokovať práce aj politiku budovania národného štátu, ktorá síce menšinovú politiku ovplyvňuje, ale ako sa aj text snaží dokázať, často je v rozpore voči „dobrej“ menšinovej politike.

⁴ „*My, národ slovenský, pamätajúc na politické a kultúrne dedičstvo svojich predkov a na stáročné skúsenosti zo zápasov o národné bytie a vlastnú štátnosť, v zmysle cyrilo-metodského duchovného dedičstva a historického odkazu Veľkej Moravy, vychádzajúc z prirodzeného práva národov na sebaurčenie, spoločne s príslušníkmi národnostných menšín a etnických skupín žijúcich na území Slovenskej republiky, v záujme trvalej mierovej spolupráce s ostatnými demokratickými štátmi, usilujúc sa o uplatňovanie demokratickej formy vlády, záruk slobodného života, rozvoja duchovnej kultúry a hospodárskej prosperity, teda my, občania Slovenskej republiky, uznášame sa prostredníctvom svojich zástupcov na tejto ústave...*“ [Ústava SR 2011].

⁵ Chudžíková napr. upozorňuje na fakt, že túto rétoriku nepoužívali iba nacionalistické strany ako napr. SNS, ale bola typická aj pre HZDS či Kresťanskodemokratické hnutie (KDH). [Chudžíková 2011].

Jednalo sa o snahu o identifikáciu s národom pomocou negatívneho vymedzovania sa voči národnostným menšinám, konkrétne voči Maďarom.

Politický vývoj v tom čase nebol nijak stabilný. Už koncom roka 1994 došlo k vysloveniu nedôvery vláde Vladimíra Mečiara, vytvoreniu dočasnej vlády a na konci roka aj k novým voľbám. V období do roku 1994 sa menšinová politika vlády iba konštituovala. I keď došlo k prijatiu niekoľkých zákonov⁶, v období dočasnej vlády Jozefa Moravčíka, ktoré znamenali zlepšenie práv národnostných menšín. Ďalší vývoj znamenal regresiu v tejto oblasti. [Vašečka 2000] Dočasná vláda nemala vôľu ani čas na vytvorenie komplexnejšej menšinovej politiky a v podstate sa orientovala iba na nápravu a plnenie podmienok, ku ktorým sa zaviazala medzinárodným organizáciám⁷ a na prípravu nových volieb. Na druhú stranu však vďaka prijatým zákonom, ústretovejšiemu prístupu k národnostným menšinám a „tichej spolupráci“ s maďarskou politickou stranou bola menšinová politika v tomto polroku i zástupcami Maďarov hodnotená pozitívne.

V roku 1994 po takmer dvoch rokoch politických zmien, vzišla z volieb opäť vláda Vladimíra Mečiara, ktorú vytvorilo HZDS spoločne so SNS a ZRS (Združenie robotníkov Slovenska). Už zloženie vlády vyvolávalo obavy v radoch príslušníkov národnostných menšín, predovšetkým maďarskej. V jej programovom vyhlásení bolo možné pozorovať orientáciu predovšetkým na potreby národa a jeho znovubudovanie. Vláda sľubovala ochranu ľudských práv a národnostných menšín tak ako bola stanovená v Ústave a rovnako podľa medzinárodných záväzkov. Na druhú stranu však očakávala „*že príslušníci všetkých národnostných menšín si ako občania Slovenskej republiky, ktorá im poskytuje všetky medzinárodne garantované práva, budú lojálne plniť svoje občianske povinnosti a prispievajú tak k napredovaniu našej spoločnej vlasti.*“ [Programové vyhlásenie vlády 1994] Vláda tak síce hovorila o garantovaní práv tak ako sú nastavené, odmietala však rozširovanie práv národnostných menšín a vyžadovala od národnostných menšín predovšetkým lojalitu.

Ďalšia časť, venovaná priamo národnostným menšinám, bola značne obecná a zameraná na rovnosť politiky voči menšinám a väčšine, až sa mohlo zdať, že bola venovaná skôr ochrane väčšiny pred menšinou. Je možné ju zhrnúť do niekoľkých hlavných bodov: podpora, ochrana a šírenie slovenskej kultúry a slovenského jazyka, hlavne prostredníctvom Matice slovenskej; rovné práva pre národnostné menšiny v porovnaní s väčšinou, teda nezvyšovanie osobitnej legislatívy voči národnostným menšinám a zabezpečenie práv Slovákov na etnicky zmiešaných územiach. V prípade školstva mala byť prioritou výučba „*k národnej hrdosti a vedomia slovenskej štátnosti*“. [Programové vyhlásenie vlády 1994] a rovnako podpora výučby slovenského jazyka na zmiešanom území, kde bolo plánované vytvoriť systém alternatívneho školstva.

Vzhľadom na oblasti, ktorým sa menšinová politika v programe vlády venovala je možné odvodiť, že bola namierená hlavne na maďarskú menšinu a voči nej, pretože problematika národnostného školstva a jazyka sa týkala predovšetkým príslušníkov maďarskej menšiny. Túto dedukciu potvrdilo aj zacielenie politik na jazykovo zmiešané územia, čo z veľkej miery sú práve územia obývané maďarskou menšinou. Rómskej menšine sa program venoval iba v rámci všeobecných častí o národnostných menšinách. Vláda však politike voči Rómom vo svojom programe rozhodne nedávala prioritu.

⁶ Jednalo sa o zákony o mene a priezvisku, o matrikách a tzv. tabuľový zákon. Priniesli hlavne možnosť dvojjazyčných označovania obcí a používaniu mien v inej jazykovej podobe.

⁷ Proces vstupu do Rady Európy obsahoval aj nutnosť prijatia niektorých už spomenutých zákonov.

5.1 Konceptie menšinovej politiky vlády

Rómskej menšine sa vláda venovala v rámci samostatných koncepcií. Až do roku 1997 sa politika vlády voči Rómom riadila „Zásadami vládnej politiky k Rómom“ z roku 1991. Zásady prispeli k zlepšeniu ich postavenia aspoň po formálnej stránke. K zmene došlo prijatím dokumentu s názvom „Konceptčné zámery vlády SR na riešenie problémov Rómov v súčasných spoločensko-ekonomických podmienkach“. Materiál nadväzoval na „Zásady“ a rozpracovával úlohy vlády v niekoľkých základných oblastiach ako vzdelávanie, kultúra, sociálna oblasť, zamestnanosť a bývanie.

Materiál vyvolával kladné i záporné reakcie. Pozitívnym bolo ďalšie rozpracovanie problematiky, vyčlenenie finančných prostriedkov na jej riešenie a hodnotenie chýb predošlých konceptov. Problémom však zostal skôr deklaratórny charakter materiálu, kedy skutočné vyjadrenia predstaviteľov vlády nepoukazovali na ich snahu nejako problematiku Rómov riešiť. Rovnako nedošlo k posunu v otázke náhľadu na Rómov v rámci menšinovej politiky. Aj napriek ich uznaniu za národnostnú menšinu v roku 1991, nedošlo k vytvoreniu podmienok pre ich vyššiu etnickú sebeidentifikáciu, a tým naďalej pretrvávalo ich vyčleňovanie z menšinovej politiky a začleňovanie do politiky sociálnej či ekonomickej. [Jurová 1998]

5.2 Inštitúcie

Inštitucionálne spadala politika vlády voči národnostným menšinám na Slovensku až do roku 1998 pod Radu vlády SR pre národnosti. Vznikla ešte v roku 1992 a slúžila ako poradný orgán vlády v otázke národnostných menšín a etnických skupín. Až do roku 1994 bol predsedom Rady vždy minister zahraničných vecí. S nástupom vlády Vladimíra Mečiaru však došlo k výmene jej členov a zmene jej štatútu. Naďalej bola poradným orgánom vlády a nemala rozhodovacie právomoci, mohla však prijímať nezáväznú odporúčania. Novú Radu vlády pre národnosti tvorilo celkovo 22 členov. Predstaviteľov národnostných menšín bolo 9 (za každú národnosť jeden) 2 zástupcovia Matice slovenskej. To je možné považovať za presadzovanie programu vlády a rozšírenie pôsobnosti Matice slovenskej ako kultúrnej, ideovej a historickej inštitúcie. Šesť zástupcov reprezentovalo vládu, a to po jednom zástupcovi z ministerstva školstva, financií, kultúry, zahraničných vecí, vnútra a spravodlivosti. Šlo predovšetkým o zástupcov zo sekcií, ktoré sa nejakým spôsobom problematiky menšín týkali. Radu vlády tvorili rovnako traja predstavitelia odborných vedeckých ústavov (dvaja za Slovenskú akadémiu vied SAV) a dvaja zástupcovia parlamentu (jeden poslanec za Maďarskú koalíciu /MK/ a jeden za HZDS).

Počet predstaviteľov jednotlivých menšín v Rade nereprezentoval nijak ich početnosť a dôležitosť. Rovnako bol sporný pomer 9 zástupcov menšín, 9 zástupcov štátnej moci a traja odborníci a aj pomer 2 predstavitelia za Maticu slovenskú a jeden za každú národnostnú menšinu. Po kritike hlavne zo strán predstaviteľov národnostných menšín, došlo k navýšeniu počtu členov Rady, a to tak, že došlo k zvýšeniu počtu zástupcov národnostných menšín na 10 a zníženiu počtu zástupcov štátnej správy a odborníkov rovnako na 10. Tým sa pomer predstaviteľov menšín a väčšiny síce vyrovnal, predsedom Rady však ostal jej 21. člen, a to vicepremiér pre nehospodársku činnosť. Tým nedošlo k plnému vyhoveniu požiadavke kritikov a predstavitelia maďarskej menšiny Radu opustili.⁸ [Dostál 1997: 259]

⁸ Jendalo sa o zástupcov spolku CSEMADOK Viktor Bauer a poslanca (zástupca NR SR) za MK Gyula Bárdosa.

Naopak politika voči Rómom sa zatiaľ iba konštituovala, a to pomerne oddelene od politiky voči ostatným národnostným menšinám. To sa týkalo aj inštitucionálnej oblasti. V roku 1995 vznikla pozícia Splnomocnenca vlády pre riešenie problémov občanov, ktorí potrebujú osobitnú pomoc. Jej vznik podnietila nielen zhoršená situácia rómskej menšiny ale aj rastúce napätie v spoločnosti. Jednalo sa o post, ktorí sa venoval obyvateľom v zlej sociálnej situácii, teda nie o inštitút venovaný primárne problematike Rómov. Skutočnosť, že v kompetencii splnomocnenca bola aj politika voči Rómom nebolo zjavné ani z jeho štatútu, ale až z konkrétnych materiálov, ktoré pripravil. Napr. v „*návrhu úloh a opatrení na riešenie problémov občanov, ktorí potrebujú osobitnú pomoc*“ na rok 1996 sa explicitne spomínajú ako cieľová skupina Rómovia. „*Podobne ako v časoch reálneho socializmu vláda SR teda zaradila Rómov medzi „sociálne neprispôsobivých občanov“ (hoci názov materiálu hovoril o občanoch, ktorí potrebujú osobitnú pomoc, samotný materiál v niektorých svojich častiach pojednáva o neprispôsobivých občanoch)*“. [Šebesta 2003: 47] Rovnako začlenenie tohto postu pod Ministerstvo práce a sociálnych vecí naznačovalo pretrvávajúcu tendenciu začleňovať rómsku problematiku výlučne pod problematiku sociálnu. Funkcia splnomocnenca navyše nemala výraznejšie kompetencie a bola obmedzená na poradnú funkciu. [Štatút splnomocnenca vlády 2003]

6. Školstvo národnostných menšín

Školstvo je jednou z najdôležitejších oblastí jednak pre novovznikajúci štát a rovnako pre národnostné menšiny, ktoré si tak môžu uchovávať nielen jazyk, ale aj tradície, výklad histórie a kultúru. Počas tretej vlády Vladimíra Mečiara došlo k mnohým zmenám, ktoré reprezentovali obe tieto prístupy a chápali politiku vlády predovšetkým ako politiku proti národnostným menšinám a za národný štát. Inštitucionálne patrila oblasť školstva a vzdelávania pod Ministerstvo školstva. Ministerkou sa stala zástupkyňa SNS Eva Slavkovská, pričom samotný tento fakt vyvolával obavy o smerovania menšinového školstva.

Ako prvé došlo v roku 1996 k novelizácii zákona o štátnej správe tak, že samosprávny školský orgán mohol odvolať a menovať riaditeľov škôl a školských zariadení. K čomu došlo v tomto volebnom období vo prípade viacerých maďarských škôl napr. v spojitosti s kauzou „*dvojazyčných vysvedčení*“. V súvislosti so zmenou územnosprávneho členenia v roku 1996 prešla školská správa, spadajúca pod ministerstvo školstva, pod všeobecnú štátnu správu, a tým došlo k presunu exekutívnych a finančných právomocí z ministerstva školstva na ministerstvo vnútra a kraje. Tieto zmeny, znamenali v podstate zbavenie sa zodpovednosti ministerstva školstva za školskú problematiku. O to viac sa potom ministerstvo školstva zameralo na legislatívu a školskú dokumentáciu. [Rosa 1997: 219] Jeho aktivita sa tak odzrkadlila aj v politike, týkajúcej sa škôl s vyučovacím jazykom národnostných menšín. Šlo predovšetkým o školy s vyučovacím jazykom maďarským. Rómskej menšine sa politika vlády v oblasti školstva takmer nevenovala.

6.1 Alternatívne školstvo

Maďarská menšina ako jediná mala už pred rokom 1989 rozsiahlu školskú sieť obsahujúcu všetky stupne škôl, okrem vysokoškolských. Tá sa po zmene režimu ešte rozrástla. Už vo svojom programovom vyhlásení, vláda deklarovala snahu o zavedenie alternatívneho

vyučovania.⁹ K čomu v roku 1996 pristúpila. Zástupcovia maďarských škôl, rodičov žiakov v týchto školách, Zväz maďarských pedagógov aj maďarské politické strany reagovali veľmi negatívne. Negatívne reakcie zazneli aj z Maďarska, ktoré vyjadriло protest voči tomuto návrhu. Problematika alternatívneho školstva bola na Slovensku veľmi citlivou z viacerých dôvodov. Jednak to bolo dané históriou posledných 60 rokov, kedy sa komunistický režim pokúsil niekoľkokrát o jeho zavedenie. Za druhú existovala obava o možný asimilačný účinok takéhoto typu vyučovania, podobne ako sa to stalo u menšín žijúcich v Maďarsku. Maďarská menšina bola a je na kroky obmedzujúce používanie maďarského jazyka vysoko citlivá, keďže sa jedná o jej hlavný identifikačný znak a „*jeho odporcovia v ňom vidia útok na menšinové školstvo*“. [Dostál 1996: 53]

Aj napriek tomu, že došlo k odvolaniu riaditeľov, ktorí sa proti tomuto spôsobu výučby búrili, pokus o zavedenie alternatívneho školstva nebol príliš úspešný. Aj napriek vytvoreným podmienkam pre slovenských učiteľov, pravdepodobne nezáujem a protesty rodičov, pedagógov a riaditeľov škôl viedol k jeho neúspechu. K jeho zavedeniu došlo v školskom roku 1995/1996 iba „*na jednej základnej (...) a na troch stredných školách. O voľačo úspešnejšie bolo ministerstvo školstva vo vzťahu k materským školám (...) Alternatívne vyučovanie sa zaviedlo na 29 materských školách.*“ [Dostál 1996: 54]

Problematika zavedenia alternatívneho školstva bola súčasťou celkovej snahy vlády (Ministerstva školstva) o vytlačenie škôl s vyučovacím jazykom národnostných menšín a zavedenia vyučovania v ideálnej podobe iba v štátnom jazyku, popr. posilnenie vyučovania v štátnom jazyku i na „menšinových školách“. Tvorilo ho viacero väčších, či menších káuz, návrhov zákonov, ktoré samé o sebe poukazovali na dôležitosť tejto témy. Jednou z nich bolo pozastavenie vydávania dvojjazyčných vysvedčení v roku 1997, ku ktorému došlo s odvolaním sa na jazykový zákon. Ako aj ostatné kauzy tohto obdobia aj táto vyvolala veľkú vlnu protestov rodičov, učiteľov, riaditeľov škôl. Došlo k internacionalizácii problému, keď o ňom rokovali premiéri Slovenska a Maďarska a bolo súčasťou rokovaní s vysokým komisárom OBSE. Podobne i v tomto prípade došlo k prisľúbeniu riešenia tohto problému smerom k zahraničiu (prisľub vydávania vysvedčení v maďarčine na žiadosť rodičov), na domácej scéne však došlo k doplneniu (vysvedčenie v maďarčine nebude mať platnosť dokladu). [Dostál 1998: 162]

6.2 Vzdelávanie Rómov

Keďže školy s vyučovacím jazykom rómskym v tomto období na Slovensku neexistovali, celý tento okruh tém sa jej netýkal. Vzdelávanie Rómov však bolo jednou z kľúčových oblastí, od ktorých sa očakávala zmena ich ekonomicko-sociálneho postavenia. Nízka vzdelanostná úroveň a neexistencia škôl s vyučovacím jazykom rómskym vytvárala úplne inú situáciu než v prípade maďarskej menšiny. Už v „Zásadách“ z roku 1991 sa spomínalo, že „*by mal rezort školstva zabezpečiť špecifické potreby kultúrneho a vzdelanostného rozvoja rómskeho obyvateľstva práve tak, ako sú zabezpečené požiadavky iných etnických minorít na Slovensku v súlade s Chartou ľudských práv*“. [Rigová, Maczejková 2002: 696]

Hlavným projektom, ktorý začal už v roku 1992/1993 boli nulté ročníky¹⁰, v tom-

⁹ Alternatívne školstvo znamená zavedenie dvojjazyčného vyučovania (vyučovanie niektorých predmetov v slovenskom jazyku) do škôl s vyučovacím jazykom národnostných menšín (jednalo sa o školy s vyučovacím jazykom maďarským). Tento projekt sa objavil už v programovom vyhlásení vlády, a prezentoval snahu vlády o podporu výučby slovenského jazyka na národnostne zmiešaných územiach.

¹⁰ Projekt nultých ročníkov teda cieľil na rómske deti, ktoré nenavštevovali materské školy. Sústredil sa na vzde-

to období však ešte len ako experimentálny projekt pod školskou správou v Košiciach. Aj napriek dobrým výsledkom tohto projektu, po roku 1994 už v ňom vláda nepokračovala. Žiaden iný projekt špecificky cielený na rómsku menšinu v oblasti školstva v rokoch 1994 – 1998 neexistoval.

7. Kultúra

Kultúra patrí k oblastiam, ktoré sú dôležité pre národnostnú menšinu, ale rovnako pre mladý štát. Je dôležitou súčasťou utvárania národného štátu, pričom do oblasti kultúry patrí i jazyk. Po roku 1989 došlo k reforme kultúrnej politiky štátu, ktorá bola postavená predovšetkým na jej decentralizácii vo viacerých oblastiach. Kultúrne organizácie, múzeá, galérie a divadlá získali právnu subjektivitu. So vznikom samostatného Slovenska sa oblasť kultúry dostala do pôsobnosti Ministerstva kultúry. Vznikli viaceré menšinové kultúrne organizácie, z ktorých niektoré patrili do sústavy štátnych príspevkových organizácií (maďarská kultúrna organizácia Mladé srdcia – Ifjú Szivek), alebo aspoň pod organizácie podporované štátom. Medzi takéto inštitúcie patrili štyri národnostné divadlá,¹¹ niekoľko menšinových múzeí, alebo národnostných častí múzeí pri Slovenskom národnom múzeu (napr. múzeum rómskej kultúry). Štát ďalej podporoval tlač v jazyku národnostných menšín a kultúrne národnostné zväzy. V rámci Slovenskej televízie a Slovenského rozhlasu fungovalo vysielanie pre národnostné menšiny.

Po voľbách v roku 1994 sa začala meniť aj situácia v oblasti kultúry. Na rozdiel od snáh k predávaniu kompetencií v predchádzajúcom období, objavovali sa snahy k opačnému trendu a opätovnej centralizácii regionálnej kultúry. Už v roku 1995 vznikli pri Ministerstve kultúry národné centrá: divadelné, osvetové a literárne. O rok na to došlo k prevedeniu jedinej menšinovej organizácie, umeleckého súboru Mladé srdcia – Ifjú Szivek pod Národné osvetové centrum. Právna subjektivita väčšiny organizácií bola zrušená a prešli pod správu novovytvorených regionálnych kultúrnych centier. Tie boli následkom územnosprávnej reformy v roku 1996 zase prevedené pod správu krajov, a teda pod správu ministerstva vnútra, podobne ako tomu bolo v prípade školstva. To poukazovalo na snahu o kontrolu nad menšinovými organizáciami.

K výraznej zmene došlo aj v oblasti financovania kultúry. Do roku 1995 fungoval čiastočne autonómny systém financovania prostredníctvom Fondu Pro Slovakia. *„Základné rozhodnutia pri udeľovaní príspevkov fondu robili komisie zložené z odborníkov nominovaných zdola jednotlivými inštitúciami či odbornými združeniami pôsobiacimi v kultúre a umení.“* [Dostál 1997: 235] Zmena nastala zmenou štatútu, kedy sa minister kultúry postavil do jeho čela. To mu umožnilo vo výnimočných prípadoch dokonca rozhodnúť o pridelení finančných prostriedkov bez porady v Rade. Opäť bolo možné sledovať vysokú centralizáciu. Ďalšou charakteristikou financovania kultúry národnostných menšín v tomto období bolo

lávania v oblasti sociálnej a hygieny, slovenského jazyka a základné vedomosti, ktoré umožnili lepšie zvládnuť prvé ročníky základnej školy. Podľa hodnotenia, ktoré vypracovala Pedagogicko-psychologická poradňa Školskej správy v Košiciach v rokoch 1992-1994 zverejneného v Súhrnnej správe o Rómoch na Slovensku sa jednalo o úspešný projekt. *„Na základe výsledkov experimentu možno konštatovať, že efektívnosť prípravných ročníkov sa potvrdila v oblastiach akcelerácie grafomotoriky, vyjadrovacích schopností a plynulosti a bohatosti verbálneho prejavu a slovnej zásoby.“* [Rigová, Maczejková 2002: 710]

¹¹ Dve maďarské divadlá (Thália v Košiciach a Jókaiho v Komárne), jedno rómske divadlo Romathan v Košiciach a ukrajinské divadlo Andreja Duchnoviča v Prešove.

prerozdelenie finančných prostriedkov v prospech provládných kultúrnych združení. [Dostál 1996: 178] V prípade kultúry národnostných menšín došlo k zníženiu dotácií a v prípade niektorých významných združení, predovšetkým maďarských, k ich úplnému zrušeniu.¹² Politika vlády bola aj v tejto oblasti zameraná predovšetkým na maďarskú menšinu. Rómskej sa vláda v pozitívnom či negatívnom zmysle venovala iba v rozsahu podpory jej kultúrnych organizácií.

7.1 Legislatíva v kultúre

Najvýznamnejšou legislatívnou zmenou v oblasti kultúry bolo prijatie jazykového zákona v roku 1995 a následný vývoj spojený s chýbajúcou úpravou používania jazykov národnostných menšín. Prijatý zákon totiž zrušil pôvodný zákon o úradnom jazyku, ktorý upravoval aj používanie jazykov národnostných menšín a umožňoval ich používanie v obciach, kde príslušníci národnostných menšín tvorili viac než 20 % obyvateľov. Existovala obava, že bude zasahovať aj do iných sfér života napr. vzdelávania a sústavy maďarských škôl a rovnako do práva na používanie jazyka národnostných menšín v úradnom styku, ktoré zaručuje Ústava. Tá ale predpokladá existenciu samostatného zákona, ktorý by používanie jazykov národnostných menšín upravoval. Zákon o štátnom jazyku¹³ stanovil slovenský jazyk ako jediný komunikačný jazyk na Slovensku a dal mu prednosť pred ostatnými jazykmi.

Zákon upravil používanie slovenčiny nielen v úradnom styku, ale napr. aj v školstve, v informačných prostriedkoch, na kultúrnych podujatiach a na verejných zhromaždeniach. Práve posledné ustanovenia vyvolali najnegatívnejšie reakcie a boli potenciálnym zdrojom konfliktných situácií. V rámci školstva musela byť agenda školy vedená už len v štátnom jazyku, čo viedlo k následnému konfliktu okolo nevydávania dvojazyčných vysvedčení. Čo sa týka kultúry, informačných prostriedkov a verejných zhromaždení, zákon udával povinnosť viesť všetko v slovenskom jazyku, popr. dvojazyčne. To viedlo k paradoxom napr. pri kultúrnych stretnutiach príslušníkov národnostných menšín, kde musel byť používaný slovenský jazyk aj napriek tomu, že všetci účastníci ovládali jazyk menšiny. Najväčšie obavy však vyvolávala časť venovaná represiam, kde boli stanovené pokuty do výšky 0,5 mil. Sk.

Aj napriek sporným bodom, proti ktorým protestovali nielen príslušníci maďarských strán a predstavitelia iných národnostných menšín, ale aj medzinárodné organizácie. Došlo v novembri 1995 k jeho schváleniu 108 hlasmi. Zákon o štátnom jazyku podporili aj poslanci SDĽ a DÚ. Poslanci Kresťanskodemokratického hnutia sa zdržali hlasovania a proti hlasovali všetci poslanci MK a Milan Ftáčnik (Strana demokratickej ľavice – SDĽ) a Viliam Vaškovič (Demokratická únia – DÚ). To poukazuje na fakt, že v prípade tak citlivých oblastí, akými na Slovensku nesporne sú národná agenda, národná symbolika, kultúra a jazyk, boli slovenské strany v podstate jednotné. Líšili sa v spôsobe realizácie, úrovni a v miere, v akej národnú agendu presadzovali. Dôvodom mohla byť jednak citlivosť tejto témy v rámci spoločnosti, a teda možná strata voličov, na druhej strane aj silná slovenská identita niektorých slovenských strán.

Zákon o štátnom jazyku, nahradil zákon o úradnom jazyku, ktorý upravoval aj používanie jazyka národnostných menšín v úradnom styku. Tým došlo k situácii, že používanie jazyka národnostných menšín neupravoval žiaden zákon. Jazykový zákon však priamo odkazoval na iné zákony, ktoré túto problematiku mali upraviť, neboli však nakoniec prijaté. To

¹² K výraznému zníženiu a skomplikovaniu existencie došlo v prípade významného maďarského združenia CSE-MADOK. [Dostál 1996: 53-54]

¹³ Zákon o štátnom jazyku Slovenskej republiky, č. 270/1995 Z. z.

znemožnilo používanie jazykov národnostných menšín v úradnom styku.¹⁴ Aj napriek sľubom premiéra a členov vlády, tlaku EÚ¹⁵ a slovenských a maďarských opozičných orgánov k prijatiu takéhoto zákona vo volebnom období tejto vlády nedošlo. Konflikt okolo jazykového zákona bol v symbolickej rovine zavŕšený prijatím nového rokovacieho poriadku Národnej rady,¹⁶ ktorý ustanovil rokovacím jazykom iba štátny jazyk a zamedzil tak používanie menšinových jazykov na rokovaní pléna.

8. Záver

V prípade obdobia po vytvorení samostatnej Slovenskej republiky sa ukazuje, že po vyriešení vzťahu Čechov a Slovákov vytvorením vlastného štátu, sa začalo negatívne vymedzovanie voči národnostným menšinám. Po páde vlády v roku 1994 sa síce postoj dočasnej vlády k národnostným menšinám zlepšil, po predčasných voľbách utvorili na Slovensku vládu strany silne pronárodne orientované, pre ktoré politika budovania národného štátu bola v rozpore s podporou národnostných menšín, čo vyplynulo z ich konkrétnych krokov. „*Vládna politika voči maďarskej menšine sa stala vyložené konfrontačnou, pre prístup vlády k ostatným menšinám bol charakteristický zvýšený nezájum.*“ [Dostál 1997: 253] Nielenže nedošlo k schváleniu niekoľkých „menšinových“ zákonov, ku ktorým sa vláda zaviazala medzinárodným organizáciám, naopak, došlo k prerušeniu dialógu s predstaviteľmi menšín a neriešením ich problémov s odkazom na „vysoký štandard menšinových práv“.

V rámci školstva sa pozornosť upriamila na obmedzovanie výučby v maďarskom jazyku a v rámci kultúry na šírenie slovenskej kultúry. Oblasti školstva aj kultúry sa vyznačovali snahou o centralizmus a kontrolu zo strany predstaviteľov vlády, vylúčená bola akákoľvek samospráva menšín. Tento negatívny vývoj nedokázal ovplyvniť ani tlak medzinárodných organizácií, ani slovenská opozícia, ani slovenská maďarská opozícia. Medzinárodný tlak síce dokázal v niekoľkých prípadoch vplývať politiku vlády (dvojazyčné vysvedčenia) dvojité hra na domácom a zahraničnom poli bola v podstate jediným dôsledkom tohto tlaku. Tak došlo napr. k umožneniu dvojazyčných vysvedčení, avšak s „domácim“ dodatkom, že sa nejedná o úradný doklad. Ani „slovenské“ ani „maďarské“ opozičné strany nedokázali vývoj menšinovej politiky zmeniť, pričom opäť sa ukázala tendencia všetkých „slovenských“ strán aj napriek ideologickým rozporom v prípade zákonov, ktoré sú citlivé k budovaniu „slovenského národa“ hlasovať spolu (napr. prípad podpory jazykového zákona).

V menšinovej politike vlády zabrala miesto predovšetkým maďarská menšina. Rómska bola v podstate vyčlenená a vláda začala jej problémy riešiť ako čisto sociálne ekonomické. Ich problémy boli začlenené do oblasti sociálnej politiky vlády, čo ukázalo na nedostatočné vnímanie ich etnicity. Selektívnu politiku je síce možné považovať za efektívnu, nie však v prípade, keď z národnostnej menšiny je vytvorená skupina s čisto sociálne ekonomickými problémami a nedochádza k prepojeniu politiky sociálnej, ekonomickej a menšinovej, čo sa v prípade Rómov do roku 1998 dialo.

¹⁴ V niekoľkých individuálnych prípadoch v obciach s maďarskou menšinou prijali miestne samosprávy vlastnú úpravu používania jazykov národnostných menšín, proti ktorej protestovalo Ministerstvo kultúry. [Dostál 1997: 254]

¹⁵ „*Spoločný parlamentný výbor NR SR a Európskeho parlamentu a SR schválil (...) odporúčania pre Slovensko, medzi ktorými bola aj požiadavka prijať do novembra 1997 zákon o jazyku menšín.*“ [Dostál 1998: 160]

¹⁶ Zákon NR SR o rokovacom poriadku NR SR č. 350/1996 Z. z.

LITERATÚRA:

- ADAMOVÁ, K.; KŘÍŽKOVSKÝ L. (2002). *Jak se vyvíjel pojem menšina*, Britské listy 24.6.2002. [cit 2009-10-19]. Dostupný z WWW: <<http://www.blisty.cz/art/10842.html>>.
- BRUBAKER, R. (2004). *Ethnicity without groups*. Cambridge: Harvard University Press.
- BRUNNER, G.; KÜPPERT, H., (2002). European options of autonomy: A typology of autonomy models of minority self-governance. In GÁL, K. (ed.). *Minority governance in Europe*. Budapešť: LGI & ECMI.
- DOSTÁL, O. (1996). Menšiny. In BÚTORA, M.; HUNČÍK, P. (eds.). *Slovensko 1995. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky.
- DOSTÁL, O. (1997). Národnostné menšiny. In BÚTORA, M. (ed.). *Slovensko 1996. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1997*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky.
- DOSTÁL, O. (1998). Národnostné menšiny. In IVANTYŠYN, M.; BÚTORA, M., (eds.). *Slovensko 1997. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1998*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky.
- FAZEKAS, J.; HUNČÍK, P. (2008). *Maďari na Slovensku (1994-2004). Súhrnná správa. Od zmeny režimu po vstup do Európskej únie*. Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín.
- GELLNER, E. (1993). *Národy a nacionalizmus*. Praha: Hříbal.
- GREW, R. (2003). Kontrukce národní identity. In HROCH M. (ed.) *Pohledy na národ a nacionalizmus*. Praha: SLON.
- HROCH, M. (2009). *Národy nejsou dílem náhody*. Praha: SLON.
- CHUDŽÍKOVÁ, A. (2011). National identity in the political discourse in Slovakia. *Sociologie Românescă*, roč. IX, č. 1, s. 110-127.
- JUROVÁ, A. (1998). Pokus o pohľad na niektoré problémy vývoja Rómov na Slovensku v 90. rokoch. *Človek a spoločnosť, Štúdie a články*. Bratislava: Spoločenskovedný ústav SAV.
- KYMLICKA, W. (1995). *The rights of minority cultures*. Oxford: Oxford University Press.
- LEŠKA, V. (2006). *Slovensko 1993-2004. Léta obav a nadějí*. Praha: ÚMV.
- MESEŽNIKOV, G.; GYÁRFÁŠOVÁ, O. (2008). *Národný populizmus na Slovensku*. Bratislava: IVO.
- POTŮČEK, M. (2005). *Veřejná politika*. Praha: SLON.
- PREECE, J. J. (2005). *Minority rights : between diversity and community*. Cambridge: Polity Press.
- RIGOVÁ, S., MACZEJKOVÁ, M. (2002). Vzdelávací systém a Rómovia, In VAŠEČKA, M. (ed.) *Čačipen pal o Roma, Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky.
- ROSA, V. (1997). Školstvo a veda. In BÚTORA, M. (ed.). *Slovensko 1996, Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1997*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky.
- SMITH, A. (1991). *National identity*. University of Nevada Press: Reno.
- ŠEBESTA, M. (2003). Formovanie politiky štátu vo vzťahu k Rómom prvých rokoch samostatnej Slovenskej republiky (1993-1998). In *Vládna politika a Rómovia 1948-2002*. Bratislava: Slovenský inštitút medzinárodných štúdií.
- ŠUTAJ, S. (2005). *Národnostná politika na Slovensku po roku 1989*. Prešov: UNIVERSUM.
- VAŠEČKA, M. (2000) Niekoľko viet o národnostnej politike Slovenska a tradíciách prístupu k národnostným menšinám. *Mosty* č. 24, 13. 6. 2000.
- WALDENBERG M., (2003). *Terminologie. Národ, národnostní menšiny, národní otázky, národní ideologie*. In HROCH M. (ed.). *Pohledy na národ a nacionalizmus*. Praha: SLON.

Internetové zdroje:

- Rada Európy. Odporúčanie 1201 (1993) [1] vzťahujúce sa k dodatočnému protokolu k Európskej dohode o ľudských právach a právach národnostných menšín., [cit. 2009-10-19]. Dostupné na WWW: <<http://www.radaeuropy.sk/?743>>.
- Listina základných práv a slobôd., [cit. 2011-03-06]. Dostupné na WWW: <<http://www.mensiny.vlada.gov.sk/data/files/4072.pdf>>.
- Programové vyhlásenie vlády SR 1994, [cit. 2011-03-06]. Dostupné na WWW: <<http://www.vlada.gov.sk/1183/1-zahranicne-vztahy.php>>.
- Štatút Splnomocnenca vlády pre riešenie problémov občanov, ktorí potrebujú osobitnú pomoc. (2003). In *Vládna politika a Rómovia 1948-2002*. Bratislava: Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, s. 111-113.
- Zákon č. 270/1995 Z. z., o štátnom jazyku Slovenskej republiky, [cit. 2011-03-27]. Dostupné na WWW: <<http://www.zbierka.sk/zz/predpisy/default.aspx?PredpisID=13423&FileName=95-z270&Rocnik=1995>>.
- Zákon NR SR o rokovacom poriadku NR SR č 350/1996 Z. z. [cit. 2011-04-01]. Dostupné na WWW: <<http://www.zbierka.sk/zz/predpisy/default.aspx?PredpisID=13816&FileName=96-z350&Rocnik=1996>>.